

Estetik Teorisinin Ana Hatlarıyla

GÜZELLİK DUYUSU

GEORGE SANTAYANA

Çeviri: Selim Baran

GEORGE SANTAYANA

16 Aralık 1863'te İspanya'da doğmuştur. Çocukluk yıllarını Ávila'da geçiren yazar, 1872 yılında ailesiyle birlikte Amerika'ya göç etmiştir. Doktorasını, William James'in nezaretinde bitirmiş, 1896 yılında insandaki estetik duyguları meydana getiren unsurları inceleyerek güzellik kuramını ortaya koyduğu çok büyük ses getiren *Güzellik Duyusu* adlı yapıtını yazmıştır. Akademisyen, şair, romancı ve deneme yazarı olarak çok sayıda eser veren Santayana'nın öğrencileri arasında T.S. Eliot, Robert Frost, Gertrude Stein, Du Bois, Horace Kallen gibi önemli başarılarla imza atmış isimler bulunmaktadır. Arkasında son derece önemli eserler bırakan yazar, 1952 yılında Roma'da vefat etmiştir.

SELİM BARAN

1992 yılında İstanbul'da doğdu. Avni Akyol Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi'ndeki eğitiminin ardından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Heykel, Marmara Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Resim eğitimi aldı. Şu an Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde Yüksek Lisans yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
GİRİŞ.....	11
BÖLÜM I.....	21
GÜZELLİĞİN DOĞASI	21
BÖLÜM II.....	53
GÜZELLİĞİN MALZEMELERİ.....	53
BÖLÜM III	77
FORM.....	77
BÖLÜM IV	163
İFADE.....	163
KAYNAKÇA.....	227
DİZİN.....	231

ÖNSÖZ

Bu küçük çalışma, 1892-1895 yılları arasında Harvard Koleji'nde verilen estetik teorisi ve estetik tarihi dersi için bir araya getirilmiş başlıca fikirleri içerir. Çalışmanın özgünlüğü konusunda öne sürebileceğim tek iddia, kitabın natüralist psikolojiden aldığı esinle eleştirinin dağınık klişelerini bir sistem içerisinde derleyip toparlaması olabilir. Özgünlükten ziyade dürüst olmaya gayret ettim ve eğer kitaptaki herhangi bir konu, örneğin trajedinin mükemmelliği, yeni bir ışık altında sunulmuşsa buradaki değişiklik yalnızca basit yargularımızdan elde ettiğimiz muteber ilkelerin karmaşık bir konuya daha müsamahasız bir şekilde uygulanmış olmasından kaynaklanır. Başından itibaren, düzenli bir şekilde genişletilmesi durumunda yargı muhakemesi ve beğeni ayrımını sağlayan temel estetik duyguları hatırlatmaya çabaladım.

Çalışmaya herhangi bir tanımlamaya olanak bırakmayacak kadar kapsamlı bir etkisi olan düşünürlerden bahsetmem oldukça zor; yine de felsefe talebeleri, teşekkürlerimin onlara hiçbir onur katamayacağı, yaşayan ve ölmüş yazarlara ne kadar borçlu olduğumu anlamaktan geri kalmayacaktır. Tartışma havasından kaçınmak ve okuyucunun söylenenleri daha dolaysız bir şekilde kendi deneyiminin gerçekliğiyle karşılaştırmasını sağlamak adına dipnotlarda veya metinde bunlara herhangi bir atıfta bulunmadım.

G. S.
Eylül, 1906

GİRİŞ

Güzellik duyusunun yaşamdaki yeri estetik kuramın felsefede şimdiye kadar sahip olduğundan daha önemlidir. Şiir ve müzikle birlikte plastik sanatlar yalnızca temaşaya hitap ettiklerinden, beşerî ilginin en belirgin eserlerini oluştururlar. Buna rağmen güzel sanatlar bütün medeni çağlarda endüstri, savaş veya din için sarf edilen çabaya, bunlar için sergilenen deha ve onura denk bir ilgi görmüştür. Böyle olmakla birlikte estetik duygusunun neredeyse en saf hâliyle görüldüğü güzel sanatlar hiçbir şekilde insanlığın güzelliğe karşı duyarlılığını gösterdiği tek alan değildir. Endüstrinin tüm ürünlerinde, gözün dikkatinin şeylerin yapısındaki keskin hatlara çekilmesinin amaçlandığını fark ederiz. En sıradan atölyelerde dahi buna epey zaman ve emek harcanır; öyle ki insan kendi estetik duyuları üzerindeki etkilerine atıfta bulunmaksızın ne eviyle kıyafetlerini ne de arkadaşlarını seçer. Nitekim yakın zamanda birçok hayvan formunun, göze en çekici gelen renklere ve şekillere sahip olanların cinsel olarak tercih edilmesi sayesinde günümüze ulaşmış olduğunu öğrendik. İşte bu sebeple doğamızda, güzelliği gözleme ve ona değer biçme konusunda çok radikal ve yaygın bir eğilim olmalıdır. Dolayısıyla zihnin ilkelerine ilişkin hiçbir açıklama böylesine bariz bir yetiyi göz ardı etmeye yetmez.

Estetik kuramın dünyadan bu kadar az ilgi görmesi ele aldığı konunun önemsizliğinden ziyade bu konuda spekülasyon yapmak için yeterli saikanın bulunamamasından kaynaklanır. Bu ilgisizliğin arkasında nadiren gerçekleşen konuyu ele alma çabalarının dışı dokunur bir başarı sağlayamamasının da etkisi vardır. Kaldı ki mutlak merak ve anlamanın kendisine duyulan sevgi de kendilerinden haz almak için çok fazla boş zamanımızın olduğu tutkular değildir. Nitekim bu tutkular yalnızca elimizdeki işlerden kurtulmayı değil, çok daha ender rastlanan bir şeyi, önyargılardan ve düşüncemizin sürekli ereklerini oluşturmayan tüm nefret edilen fikirlerden kurtulmayı da gerektirir.

Şimdi, dünyanın da görmüş olduğu gibi bu tür spekülasyonları en çok besleyen ya teolojik tutku ya da pratik kullanım olmuştur. Örneğin güzellik hakkında tüm yazılanları iki gruba ayırabiliriz: birinci grup, filozofların estetik olguları kendi metafizik ilkeleri ışığında yorumladıkları ve beğeni teorilerini sistemlerinin doğal bir sonucu ya da dipnotu hâline getirdikleri yazılardan oluşurken; ikincisi, sanatçıların ve eleştirmenlerin, zanaatın ilkelerini ya da duyarlı gözlemcinin yorumlarını bir şekilde genelleştirerek felsefi zemine girme cesaretini gösterdikleri gruptur. Konunun hem doğrudan hem de teorik olarak ele alınması çok nadir olmuştur: Doğa ve ahlak sorunları akılcıları cezbederken güzellik tanımlanıp yaratılması ise sanatçıları meşgul etmiştir. Böylece konu estetik deneyim üzerine olan iki düşünce arasında sonuçsuz ve tutarsız kalmıştır.

Estetik spekülasyonun yokluğuna ya da başarısızlığına katkıda bulunan bir başka ayrıntı, ele aldığı fenomenin öznelliğinden [*subjectivity*] kaynaklanır. İnsanın kendisine karşı önyargısı vardır: Kendi zihninin ürünü olan her şey ona ya gerçek dışı görünür ya da görece anlamsız gelir. Kendimizi sadece doğamızdan bağımsız nesnelere ve yasalarla kuşatılmış olarak düşünmekten hoşlanırsak, Es-kilerin, tüm spekülasyonların aracı olan zihnin farkına varmadan

önce uzun bir süre evrenin yapısı hakkında spekülasyon yapmalarının nedeni budur. Modernler de psikoloji alanında ilk önce kendileri aracılığıyla dışsal şeyler hakkında bilgi ediniyor gibi gördüğümüz algının işlevi ile bilgi teorisini incelediler; birbirleriyle mukayese edildiklerinde, hayal gücü ve duygunun yalnızca öznel ve insani kısmını ihmal ettiler. Büyük algı dünyasının, varlığını değilse de tüm değerini bu küçümsenen duygularımızdan aldığı gerçeğini uygulamada hâlâ kabul etmek zorundayız. Şeyler ilginç çünkü onları önemsiyoruz, önemliler çünkü onlara ihtiyacımız var. Eğer algılarımızla hazlarımız arasında bir bağlantı olmasaydı, çok sürmez, bu dünyadan göçerdik; hakeza zekâmız tutkularımıza hizmet etmiyor olsaydı miskin bir başıboşluk içerisinde iki kere ikinin dört edip etmediği konusunda şüphe duymaya başladık.

Yine de salt duygusal olan şeylerin değersizliği ve önemsizliğine ilişkin popüler duygu çok güçlüdür. Öyle ki ahlaki sorunları özümsemiş ve onların önemini duyumsamış kimseler çoğu zaman dışsal bir doğru ve güzellik keşfetme çabasına girerler; buna göre bizim estetik ve ahlaki duygularımızın, tıpkı zihinsel faaliyetlerimizin insanların gözünde dışsal bir olgunun algısı veya keşfi olması gibi, algı ya da keşif olması gerekir. Öyle görünüyor ki bu filozoflar, ahlaki ve estetik yargıların sadece insan doğasının ifadeleri olmakla kalmayarak nesnel gerçekliğin de ifadeleri olmayı başaramadıkları sürece umutsuz bir önemsizliğe mahkûm olduklarını düşünüyorlar. Buna karşılık bir yargı önemsiz değildir, çünkü insan duygularına dayanır; aksine, önemsizlik onun insani çıkarlardan soyutlanmasıyla oluşur; sadece doğrulama alanının ötesinde gezinen ve yaşamın düzenlenip zenginleştirilmesinde hiçbir işlevi olmayan bu türden yargı ve görüşler gerçekten önemsiz olabilir.

Hem etik hem de estetik, öznelliğe karşı olan önyargıdan epey çekmiştir. Gerçi her ikisi de kısmen nesnel bir konuya sahip oldukları için söz konusu önyargıdan çok büyük zarar görmemişlerdir. Etik, duyguyla olduğu kadar davranışla da ilgilenir ve bu

nedenle olayların nedenleri ve sonuçları kadar onların değerine ilişkin yargılarımızı da göz önüne alır. Estetik de sanat tarihi ve felsefesini içermeye eğilimli olduğu gibi güzelliğe olan duyarlılığımızla ilgilenen teorilere de epey tanımlayıcı ve eleştirel konu eklemeye meyillidir. Böylece bu araştırmalara kafa karışıklığına mahal verebilecek şeyler dâhil edilmiş olur. Fakat bana öyle geliyor ki bu vesileyle tartışmaya -genel okur için daha ilgi çekici olabilecek civar köylere yapılan gezilerle- bir renk katılmaktadır.

Bununla birlikte etik ve estetiğin belirgin üç ögesiyle, konuya üç farklı yaklaşım yolunu ayırt edebiliriz. İlki, ahlaki ya da estetik yetinin kendisinin kullanılması, aktüel yargının bildirilmesiyle övgü, suçlama ve hükümlerin verilmesidir. Bu bir bilim meselesi değildir. Karakter, coşku, algının inceliği ve duygunun hassaslığı meselesidir. Kendi konusu için estetik ve ahlaki etkinliğe sahip olan estetik ve ahlaki etkinliktir; etik ve estetik, bilimler gibi, entelektüel faaliyetlerdir.

İkinci yöntem, antropolojinin bir parçası olarak davranışın veya sanatın tarihsel açıklamasından oluşur; çeşitli özellik türleriyle, yönetim biçimlerinin, yargı anlayışlarıyla, eleştiri ve sanat okullarının koşullarını keşfetmeye çalışır. Estetik üzerine yazılanların çoğu bu niteliktedir. Sanat felsefesi beğeni psikolojisinden daha çekici bir konu olduğunu çoktan kanıtlamıştır; bunu özellikle güzellikten çok insandaki sanatsal içgüdü ve onun tarihteki tezahürlerinin çeşitliliği konusundaki tuhaf probleminden etkilenen zihinlere ispat etmiştir.

Etik ve estetikte üçüncü yöntem psikolojik, diğer ikisiyse sırasıyla didaktik ve tarihsel yöntemdir. Söz konusu metot yani psikolojik olan yöntem ahlaki ve estetik yargıları, zihinsel fenomenler ve akılsal evrimin ürünleri olarak ele alır. Buradaki sorun, bu duyguların köken ve koşullarıyla bunların bizim tutumumuzun geri kalanıyla olan ilişkisini anlamakta yatar. Böyle bir araştırma, başarılı bir şekilde yürütülmesi hâlinde, herhangi bir şeyi